

RESCATANT LA MEMÒRIA D'UNES TAULES PERDUDES DE FRA NICOLAU BORRÀS A BENISSA: EL RETAULE DE LA SANTÍSSIMA TRINITAT (1605)

Antoni Banyuls i Pérez

Arquitecte. Grup d'investigació gi-M.A.P. Universitat d'Alacant

Fa uns anys tractàvem sobre l'empremta que a Benissa deixà l'obra del pintor Nicolau Borràs Falcó (Cocentaina 1530-Alfauir 1610). Frare jerònim al monestir de Cotalba des de 1576, s'havia format de ben jove en el taller de Joan de Joanes del qual fou el seu millor deixeble. A la mort del mestre, en 1579, Borràs es va convertir en un dels pintors valencians més excel·lents. La seua obra també ve a tancar un cicle en la pintura del Renaixement valencià.

Fonamentalment ens havíem ocupat de dues obres de singular rellevància per a Benissa. Una, la petita taula de la Puríssima Xiqueta, que amb el pas dels anys a convertir-se en la patrona i talismà de Benissa, fou pintada en l'abril de 1581 per a culte particular del notari de Benissa i regent de governador de la Baronia, Joan Vives, que el 1580 havia emmalaltit greument i restà impedit en sa casa, on poc temps, després, a la tardor de 1581, va morir. L'altra fou un retaule de Santa Anna, desaparegut, que pintà Borràs per a una ermita de la partida rural homònima situada en les immediacions del nucli urbà de Benissa.

Les fonts biogràfiques del Pare Borràs refereixen també a unes altres pintures existents a Benissa que es conservaven en el convent dels pares franciscans, les quals conformaven un retaule dedicat a la Santíssima Trinitat. Sobre aquest retaule ja vàrem fer una aproximació cronològica i definir un probable context en la construcció de les noves capelles de l'església de Sant Pere de Benissa i la fundació d'un benifet amb eixa advocació per un del prohoms de la vila de Benissa, Juan Feliu d'Antoni.

És així que aquestes pintures no les va poder executar el Pare Borràs per al convent franciscà de Benissa perquè aquest va finir el 1610 i l'edificació del convent no s'inicià fins dos anys després, el 1612 i encara aquest no va estar en acabança fins passada més d'una dècada, en 1624. Tanmateix, Nicolau Borràs també havia deixat de pintar uns anys abans de la seua mort, amb 77 o 78 anys, quan el monestir de Cotalba, on va romandre i va tenir el taller, va deixar ja de percebre ingressos pel seu treball. Amb tot, algunes recents consideracions del cronista de Benissa, Joan Josep Cardona Ivars, sobre l'origen d'unes antigues festes de la Santíssima Trinitat a Benissa, permeten revisar i aprofundir en el 'rescat', si de cas conceptual, d'aquelles pintures de Borràs a Benissa.

Les dades sobre aquestes obres les va recollir originàriament el frare mercedari i historiador de Cocentaina Agustí Arqués Jover (1734-1808) en les seues notes manuscrites que sobre la història de la seua vila natal anà extractant de diferents arxius des de 1787 fins a 1795. En aquests volums manuscrits reportava la vida i les principals obres del Pare Borràs, amb dades, a més a més, que li foren proporcionades directament des dels arxius del cenobi de Cotalba.

En 1920 el franciscà Lluís Fullana Mira publicava una història de la vila i comtat de Cocentaina on referia el retaule de la Santíssima Trinitat de Borràs a Benissa a partir de les dades del Pare Arqués, però també perquè ell el mateix el va veure de primera mà moltes vegades en les seues estades a Benissa, com a estudiant en 1888 i 1896 i,

després, com a professor del col·legi seràfic, entre 1905 i 1906. En la relació que publicava Fullana Mira de les principals obres d'obres de Borràs es trobaven: *Un retablo de Santa Ana para la ermita de esta Santa en las afueras de Benisa* i *Una santissima Trinidad, retablo también, que conservan los PP. Franciscanos de Benissa*.

Josep Sanchis Sivera en el seua relació del patrimoni i dades històriques de les parròquies de la diòcesis valentina, publicada en 1922, no feia cap referència sobre un possible retaule de la Santíssima Trinitat del Pare Borràs en la vella església de Sant Pere on estava la capella dedicada a eixa advocació, si feia, però, referència de varies taules de Nicolau Borràs a Benissa: *en el convento se conservan varias tablas del P. Borràs*. Tampoc en la guia del prolífic acadèmic i historiador de l'art Elias Tormo, publicada el 1923, la qual incloïa la desapareguda església de Sant Pere de Benissa, feia referència alguna a l'existència a la parròquia d'obres de Borràs.

Malgrat que en aquests primeres dècades del segle XX el retaule de la Santíssima Trinitat del Pare Borràs ja no hi era a l'església de Sant Pere de Benissa i s'assenyalava la seua existència al convent franciscà, no hi havia coneixement d'haver existit allí cap capella dedicada a aquesta avocació. Això plantejava la qüestió de constatar si aquest retaule era el mateix fet per al vas dels Feliu a la capella de la Santíssima Trinitat de l'església de Sant Pere i, en eixe cas, perquè i quan fou traslladat al convent franciscà i en quin lloc estava.

La descripció que existia sobre la capella de la Santíssima Trinitat a la parròquia de Benissa era la de la visita pastoral que feu l'arquebisbe Ciriaco María Sancha Hervás en 1894 i en ella referia a un altar d'obra amb la imatge escultòrica del Sagrat Cor de Jesús al nínxol principal. També existia un llenç, que no taula ni retaule, amb la Santíssima Trinitat. Aquella configuració de l'altar, però, no era l'estructura corresponent a la composició tradicional d'un retaule a l'època del Pare Borràs. Fins la primera dècada del segle XVII els retaules valencians de capellania s'havien configurat per una taula principal de més gran format, sovint flanquejada per dues polseres que s'assentava per sobre una bancada horitzontal o predel·la. Aquesta estava sovint compartimentada, a la vegada, per altres tres taules menudes i per sobre tot el conjunt un tondo feia de remat.

Per altra banda si les dades al respecte, originàriament reportades pel Pare Arqués, eren dades que li havien pogut subministrat procedents de l'arxiu del monestir de Cotalba res podrien referir tampoc sobre el convent franciscà de Benissa perquè, com ja hem vist, no varen poder ser pintades aquelles taules per a les capelles d'un convent que ni tan sols existia quan Borràs va finir el 1610.

No obstant això, en un altre dels volums manuscrits del Pare Arqués, diferent al que s'ocupava de les notes biogràfiques de Nicolau Borràs, i en un apartat marginal de notes soltes, observarem que Arqués va anotar el següent apunt: *En el convento de San Francisco de Beniza hay varias pinturas del P. Borràs*. Aquesta nota, de la qual es pot esbrinar que la va escriure entre els anys de 1790 i 1792, no hagués pogut ser possible, com tot seguit veurem, sinó fos amb un coneixement molt directe del convent franciscà de Benissa. Molt probablement, pensem, obtingut del propi germà fra Antoni Arqués, frare que fou també del convent franciscà de Cocentaina en aquells mateixos anys.

Així les coses, podíem constatar que el 1792 existien les taules del Pare Borràs al convent de Benissa, però això tampoc ens donava resposta encara ni de quan foren portades aquelles taules al convent, ni si eren totes pertanyents al retaule del la Santíssima Trinitat procedent del vas dels Feliu a l'església de Sant Pere.

Heus ací que en els anys de la nota solta del Pare Arqués, cap al 1791, el carrer de Benissa, denominat, fins no fa massa anys, de la Santíssima Trinitat de Benissa, tot just al límit dels horts del convent franciscà, s'estava edificant entre 1780 i 1790, en terrenys propietat dels Feliu i, al mateix temps, en l'església del convent els Germans de la Tercera Ordre també edificaven una nova i ampla capella amb creuer i cúpula, d'ordre i forta empremta neoclàssica, dedicada en el seu retaule major, a Sant Lluís rei de França, patró d'aquesta ordre seglar franciscana, on, concebuda també com a mausoleu, els seus membres tindrien allí perpètua sepultura.

Segons reportava, Joan Josep Cardona Ivars, en la seua història de la parròquia de Benissa (2002), el primer soterrament en aquella capella de la Tercera Ordre es feu l'any de 1790, una vegada acabades les obres de la capella. Un poc abans, però, el 1784, la feligresa Maria Feliu feia una deïxa testamentària que reflexa prou clarament aquell nou ordre també moral promogut per l'elit il·lustrada on els guanys terrenals, com els esdevinguts del progrés, el creixement demogràfic i els nous desenvolupaments urbans, en el nostre cas aquella conversió en solars dels terrenys dels Feliu, havien de revertir en gran part en obres piadoses vinculades socialment a la font del benefici, com la construcció de la nova capella al convent. Així les coses, va haver de ser aquell mateix any de 1790 o 1791 quan el retaule de La Santíssima Trinitat del Pare Borràs es va traslladar des de la capella dels Feliu de l'església parroquial a la seua nova ubicació en la capella de la Tercera Ordre del convent de Benissa. També fou quan es va posar aquesta denominació al nou carrer edificat sobre l'antic camí de Calp i fonts d'Orxelles que transcorria per sota del convent.

La reutilització del retaule dels Feliu en l'obra nova de la capella de la Tercera Ordre, de la qual el Pare Arqués ben prompte va tindre complida notícia, la qual s'afanyà en enregistrar, significa l'existència d'una conscient revaloració d'aquell primer classicisme valencià i de l'autoria del Pare Borràs. En aquella nou espai i sepultures també la iconografia emprada per Borràs per a pintar la Santíssima Trinitat, que podem suposar a partir del retaule que de la mateixa temàtica pintà per a Cotalba: a la manera d'una pietat amb Jesús mort en braços de Déu Pare, prenia un forta i explícita significació per als terciaris en el trànsit de la vida camí cap a Déu.

1. Convent franciscà de la Puríssima Concepció de Benissa (1612-1624) i en primer terme la capella de la Tercera Ordre edificada el 1790. 2. Reconstrucció (fotomuntatge) possible del retaule de la Santíssima Trinitat de Nicolau Borràs (ca. 1605) emplaçat en la referida capella amb motiu de la seua edificació i noves sepultures de l'ordre franciscana seglar.